

ศรีทนนไชยสมัยใหม่ : เหลี่ยมคูแบบ “อุปทูเต็ด” ในร่างทรงศรีธัญชัยของครูเหลี่ยม

อาชญาสิทธิ์ ศรีสุวรรณ

นักศึกษานิเทศศาสตร์

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

E-mail: punnsa_piman@hotmail.com

205

ปีที่ 23

ฉบับที่ 1

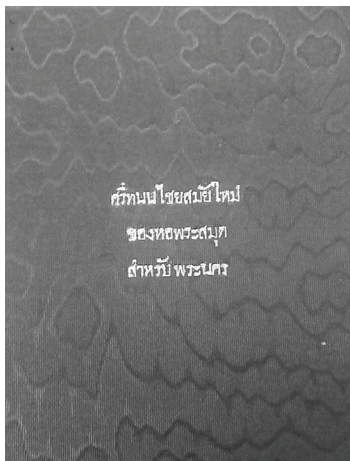
ม.ค.

-

เม.ย.

2560

นายสำราญ. (นามแฝง). (ม.ป.ป).
ศรีทนนไชยสมัยใหม่. ม.ป.ท.:
ม.ป.พ. 48 หน้า.



เพียงเข้าฉายไม่กี่วัน “ตลาด
เกมส์โก่ง” ก็กลายเป็นกระแสและมี
เสียงตอบรับเกรียวกราวจากผู้ชม
ภาพยนตร์นี้เปิดเผยเรื่องราวของ
ตัวละครที่อาศัยสติปัญญาเพื่อสร้าง
ผลประโยชน์ทางการเงินโดยวิธีทุจริต
ในการสอบ แท้แล้ว “เกมส์โก่ง” อัน
“แถมโก่ง” ทำนองนี้หาใช่เรื่องแปลก
ประหลาดต่อสังคมไทยเลย ตรงกันข้าม
กลับพบเห็นดาษดื่นเรื่อยมานับแต่

อดีตจวบจนปัจจุบัน หากสิ่งที่ผู้ชมรู้สึกตื่นตาตื่นใจจนเป็นด้วยกลวิธีโกงข้อสอบแบบโลกสมัยใหม่อันคาดไม่ถึงเสียมากกว่า ข้อน่าสนใจคือ ถึงแม้ผู้มีสติปัญญาเฉกเช่นตัวละครในภาพยนตร์จะดูเหมือนไม่ค่อยเป็นที่พึงประสงค์นักในความรู้สึกคนทั่วไป กระนั้นก็ปฏิเสธมิได้ว่าบุคคลเหล่านี้กลับมีตัวตนอยู่เสมอและได้รับความพึงใจอยู่ด้วยมิใช่น้อย นั่นชวนให้นึกถึงเรื่องเล่าแสนคุ้นเคยและถูกจดจำเรื่องหนึ่งสำหรับชาวไทย ดังจะกล่าวในอีกหลายบรรทัดถัดไป

ว่าถึงความฉลาดเชิงเจ้าเล่ห์เพทุบายแล้ว ตัวละครสำคัญจากนิทานตลกขบขันซึ่งรู้จักแพร่หลายที่สุดย่อมไม่พ้นไปจากศรีธนญชัย ตัวละครลักษณะเดียวกันยังปรากฏทั่วไปในดินแดนอุษาคเนย์หรือภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาจมีชื่อเรียกผิดแผกแตกต่างแต่เนื้อเรื่องอยู่ในข่ายทำนองเดียวกัน ใช้เพียงเท่านั้น กระทั่งโลกตะวันตกก็พบตัวละครอย่างว่าด้วย อันได้แก่ทิลล์ ออยเลนชปีเกล (Till Eulenspiegel) ของเยอรมัน และบุฟฟาแมลโก (Buffamalco) ของอิตาลี เป็นต้น (ดูเพิ่มเติม ศิริพร ศรีวรกานต์, 2542; คิลปี พีระศรี, 2536)

ย้อนกลับมายังโลกตะวันออก ในทางวิชาการ กัญญรัตน์ เวชชศาสตร์ ศึกษาเกี่ยวกับ “ศรีธนญชัยในอุษาคเนย์” ไว้อย่างน่าสนใจ โดยพยายามเปรียบเทียบให้เห็นความสัมพันธ์ของเนื้อหารวมถึงแนวความคิดของผู้แต่งในนิทานศรีธนญชัยฉบับต่างๆ ของไทย พาดพิงถึงเรื่องศรีธนญชัยอันปรากฏในประเทศต่างๆ แห่งดินแดนอุษาคเนย์ ไม่ว่าจะเป็น *สะก้าตัววซัว* ของพม่า หรือ *อาบุญาวัส* ของอินโดนีเซีย เจาะจงเฉพาะสังคมไทย กัญญรัตน์ได้หยิบยกนิทานเรื่องนี้หลายสำนวนซึ่งกระจัดกระจายในแต่ละภูมิภาคมาแสดง ทั้งในรูปแบบร้อยกรองซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก อย่างเช่น *ศรีธนญชัยสำนวนกาพย์* และ *ศรีธนญชัยเชิงเห่หมิ้ง* หรือในรูปแบบร้อยแก้วเรียบเรียงมาจากร้อยกรองดั้งเดิม ได้แก่ *ศรีธนญชัยฉบับสมบุรณ์* ของผู้ใช้นามแฝง “กระล่อนทอง” (พุทธศักราช 2501) และ *ศรีธนญชัยฉบับวิถิพิก* ของวิสันต์ บัณฑิตวงศ์ (พุทธศักราช 2507) เป็นต้น (ดูเพิ่มเติม กัญญรัตน์ เวชชศาสตร์, 2541)

อย่างไรก็ดี สำนวนหนึ่งที่กัญญรัตน์มิได้กล่าวถึง ทั้งยังดูเหมือนจะไม่ค่อยมีใครรู้จักเท่าไรนัก นั่นคือ “ศรีทนนไชยสมัยใหม่” หรือ “ศรีทนนไชยอุพูเต็ด” ของนายสำราญ นามแฝงของครูเหลียมหรือหลวงวิลาศปริวัตร (เหลียมวินทุพราหมณกุล) สำนวนนี้มีรูปแบบเป็นงานเขียนร้อยแก้ว หนึ่ง ใครตั้งข้อสังเกตเพิ่มเติมด้วยว่าสำนวนร้อยแก้วที่กัญญรัตน์รวบรวมมานั้นมักจะตีพิมพ์เผยแพร่หลังพุทธศักราช 2500 แล้ว แต่ผลงานของนายสำราญกลับพิมพ์ออกจำหน่ายตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2450 จึงชวนให้ฉุกคิดขึ้นมา บางทีครูเหลียมอาจเป็นผู้หยิบยกเอาเนื้อหาเรื่องศรีทนนไชยสำนวนร้อยกรองดั้งเดิมมาเขียนใหม่ในรูปแบบร้อยแก้วคนแรกๆ ของเมืองไทยก็ได้

ปัจจุบันชื่อของศรีทนนไชยกลายเป็นภาพลักษณ์ยึดโยงอยู่กับพฤติกรรมของผู้ใช้สติปัญญาในเชิงเล่ห์เหลี่ยม มักจะเป็นคำใช้เรียกคนกะล่อนกลับกลอกไปมา มีคุณลักษณะอันเป็นโทษ แต่หากมองย้อนไปยังนัยยะของนิทานตลกขบขันเรื่องนี้ดั้งเดิมแล้ว ดูเหมือนจะมุ่งเน้นชี้ให้เห็นการใช้ไหวพริบและปฏิภาณเพื่อการเอาตัวรอดจากสถานการณ์ต่างๆ รวมถึงสะท้อนวิถีแก้ปัญหาผ่านน้ำเสียงแบบยั่วล้อแฝงด้วยอารมณ์ขัน นับเป็นคุณลักษณะอันก่อให้เกิดผลประโยชน์กล่าวได้ว่าแทบทุกสำนวนเริ่มต้นผูกเรื่องด้วยปมปัญหา จากนั้นตัวละครจะแสดงการแก้ปัญหาจนสำเร็จลงลงไปในที่สุด แม้บางขั้นตอนมีลักษณะเพทุบายแบบแกมโกงก็ตามที่ สังเกตว่าศรีทนนไชยจะเอาตัวรอดได้เสมอจากความสามารถและปฏิภาณทางด้านชั้นเชิงภาษาเป็นสำคัญ ทั้งยังคาดเดาสถานการณ์ล่วงหน้าแม่นยำ มีจิตวิทยาหยั่งรู้หัวใจคน คุณสมบัติเหล่านี้ทำให้ศรีทนนไชยมีความพิเศษยิ่งกว่าตัวละครอื่นๆ ในท้องเรื่อง มองโดยผิวเผินศรีทนนไชยอาจเป็นเพียงนิทานตลก ทว่าแท้แล้วกลับเป็นตัวละครเติมเปี่ยมด้วยความ “ขบถ” และไม่สยบยอมต่ออำนาจ แต่กลับเสาะหากลอุบายชิงขบขันเพื่อล้อเลียนกับอำนาจนั้นโดยอาศัยความตลกขบขันเป็นเกราะกำบัง

ก่อนจะไปสำรวจและพิจารณาเนื้อเรื่อง “ศรีทนนไชยสมัยใหม่” ประรณานำจนถึงผู้เขียน รายละเอียดข้อมูลของหนังสือ รวมถึงบริบทห้อมล้อมประกอบไว้ด้วย กล่าวคือนายสำราญหรือครูเหลียมเจ้าของผลงานนี้เป็นหนึ่งใน

นักเรียนนอกกลุ่มแรกๆ ที่ได้เดินทางไปศึกษาวิชาครู ณ กรุงลอนดอนช่วงปลายทศวรรษ 2430 ต่อมาภายหลังกลับจากประเทศอังกฤษช่วงต้นทศวรรษ 2440 จึงเข้ารับราชการครูโรงเรียนสวนกุหลาบ แต่อยู่ได้ไม่นานนักก็ต้องลาออกเพราะสุขภาพไม่แข็งแรง ระยะเวลาที่เืองครูเหลี่ยมได้ยึดอาชีพทางด้านการศึกษา โดยช่วงทศวรรษ 2440 เขียนประจําณิตยสารชื่อประหลาดว่า “ถลกวิทยา” (ฉบับปฐมฤกษ์เริ่มเผยแพร่เดือนพฤศจิกายน พุทธศักราช 2443) มีจุดประสงค์การเกิดขึ้นมาเพื่อปะทะแนวความคิดและล้อเลียน “ลัทธิวิทยา” ซึ่งจัดทำโดยคณะนักเรียนนอกจากอังกฤษอีกกลุ่มหนึ่ง (สมาชิกคณะลัทธิวิทยา ได้แก่ น.ม.ส., ครูเทพ, แม่วัน เป็นต้น) ที่นิยม “ลัทธิ” เอาเรื่องของต่างประเทศมานำเสนอ ขณะเรื่องลงพิมพ์ใน “ถลกวิทยา” ส่วนใหญ่แล้วเป็นเรื่องแต่งขึ้นเอง ไม่นิยม ‘แปล’ หรือ ‘แปลง’ มาจากเรื่องของฝรั่ง เพราะครูเหลี่ยมเห็นว่าชาวสยามมีความสามารถแต่งหนังสือได้เอง “ถลกวิทยา” นำเสนอร้อยแก้วแนวใหม่ อันน่าสนใจหลายชิ้น และคงด้วยเจตนาจะล้อเลียนนิตยสารอีกเล่มจึงทำให้มักจะเน้นลงพิมพ์เรื่องตลกขบขัน ไม่เพียงเท่านั้น ครูเหลี่ยมยังเขียนหนังสือออกมาอีกหลายเล่ม เช่น นิตยสาร “สำราญวิทยา” (พุทธศักราช 2449) นำเสนอเรื่องอ่านเล่นสำราญอารมณ์ต่างๆ ที่นี่เองเป็นบ่อเกิดนามแฝง “นายสำราญ” พร้อมทั้งเรียบเรียงผลงานอย่าง “พงศาวดารโรมัน ตอนเรียมศรี” (พุทธศักราช 2452), นิยายไทยแท้เรื่องแรกคือ “ความไม่พยายาม” (พุทธศักราช 2458) และแปลนวนิยายเรื่อง “สาวสองพันปี” ของเซอร์ เอช. ไรเดอร์ แฮกการ์ด (พุทธศักราช 2459) อีกลักษณะงานเขียนสำคัญคือจำพวกเรื่องขบขันซึ่งมักพบเสมอจนอาจคาดเดาได้ว่าครูเหลี่ยมต้องเป็นผู้มีอารมณ์ขันเหลือล้น และแน่นอนว่า “ศรีทนนไชยอุปทูเค็ด” ย่อมเป็นหนึ่งในเรื่องเหล่านั้นด้วย

เจือ สตะเวทินจัดให้ “ศรีทนนไชยสมัยใหม่” อยู่ในงานเขียนประเภท หัสนิยายของครูเหลี่ยม (เจือ สตะเวทิน, 2521, น.22) “หัสนิยาย” มีความหมายอย่างไรก็คงรู้กันว่าเป็นลักษณะเรื่องอ่านเล่นเน้นตลกขบขัน หากมองบริบทงานเขียนร้อยแก้วตามหนังสือสิ่งพิมพ์ในสังคมสยามนับแต่ช่วงทศวรรษ 2410 เป็นต้นมา จะพบเป็นเรื่องเชิงขบขันเสียส่วนใหญ่ งานศึกษาชิ้นสำคัญ

ของไกล่รุ่ง อามระดิษ คือ “ร้อยแก้วแนวขบขันของไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7” ยืนยันได้เป็นอย่างดี ทั้งยังบ่งชี้ถึงจุดเริ่มต้นของงานเขียนดังกล่าวในสื่อสิ่งพิมพ์อย่าง “ตรุโนวาท” (พุทธศักราช 2417) ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 5 จากนั้นจึงโลดแล่นทอดหัวเวลายาวไปจนล่วงสมัยรัชกาลที่ 7 โดยเฉพาะร้อยแก้วแนวขบขันปลายทศวรรษ 2450 ซึ่งร่วมสมัยกับผลงานของนายสำราญแล้ว งานเขียนประเภทนี้อวลกลื่นอายตะวันตกหรือจะเรียกว่ามี “ความเป็นสมัยใหม่” ยิ่งนัก (ดูเพิ่มเติม ไกล่รุ่ง อามระดิษ, 2533) อีกส่วนสำคัญซึ่งมีอาจปฏิเสธว่ามีผลต่อท่วงทำนองร้อยแก้วแนวขบขันของไทยย่อมไม่พ้นอิทธิพลจากวรรณกรรมล้อเลียนขบขันยุควิกตอเรียน (Victorian Period) อันแพร่กระจายมาสู่แวดวงหนังสือประเทศสยาม กลายเป็นต้นแบบให้กับนักประพันธ์สร้างสรรค์ผลงานออกมาอย่างพรั่งพรู

หนังสือเรื่อง “ศรีธนไชยสมัยใหม่” น่าจะได้รับความนิยมจากนักอ่านชาวสยามพอสมควร บุญช่วย สมพงษ์ เอยถึงในหนังสือที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงวิลาศปริวัตรว่า “ครูเหลี่ยมเขียนหนังสือใช้นามปากกาว่า ‘นายสำราญ’ นอกจากท่านจะแปลหนังสือชุดผจญภัยอันน่าตื่นเต้นของ เซอร์ เอช. ไรเดอร์ แฮกการ์ด ไว้หลายเรื่องแล้ว ที่ประพันธ์ขึ้นด้วยตนเอง อย่างเช่นนิทานตลก ชุด ‘ศรีธนไชยสมัยใหม่’ และชุด ‘กวนโอ้ย’ ซึ่งล้อกวนอยู่ในเรื่อง ‘สามก๊ก’ หนังสือเหล่านี้ได้เป็นที่เกรียวกราวของนักอ่านในยุคสมัยนั้นเป็นอย่างมาก” (บุญช่วย สมพงษ์ ใน วิลาศปริวัตรานุสรณ์, 2509, ไม่ปรากฏเลขหน้า) คล้องจองกับที่ วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร เน้นย้ำอีกในทำนอง “เรื่อง ศรีธนไชยสมัยใหม่ ซึ่งแต่งแนวแปลกกว่าของเก่าคือเอาเหตุการณ์ปัจจุบันเข้าประกอบเรื่อง ซึ่งเป็นอีกเรื่องหนึ่งที่มีผู้อ่านนิยมน่าแพร่หลายเป็นอันมากถึงกับได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย” (วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร ใน ความไม่พยายาบท, 2544, น.33) นอกจากนี้ ขุนวิจิตรมาตรายังให้รายละเอียดเกี่ยวกับเนื้อหาอันเกี่ยวเนื่องกับผู้เขียนคือ “ครูเหลี่ยมมีอารมณ์ขัน ได้แต่งหนังสือจำพวกขบขันไว้ เช่น ‘ศรีธนไชยสมัยใหม่’ แสดงความเป็นตลกต่างๆ มีเรื่อง ‘เปิดขัน ลิงไซ้’” (กาญจนาภรณ์ ใน วิลาศปริวัตรานุสรณ์, 2509,

ไม่ปรากฏเลขหน้า) อย่างไรก็ดี ถึงแม้ “ศรีทนนไชยอุปทูเค็ด” จะเป็นที่กล่าวขวัญถึงมาก หากกลับไม่ค่อยมีใครได้เห็นตัวเล่มจริงเท่าไรในปัจจุบันจนกลายเป็นหนังสือหายาก กระทั่งการค้นพบครั้งนี้ก็นับว่าโชคดีย่างยิ่งเพราะสายตาเหลือบไปเห็นโดยบังเอิญพอดี ขณะหนังสือเล่มนี้ถูกหนังสือเล่มใหญ่เก่าคร่ำหลายเล่มซ้อนทับไว้หลายชั้น ด้วยขนาดเล็กสะดุดตานั่นเองจึงเฝ้าชวนให้ลองหยิบมาพลิกอ่านดู จนได้ทราบว่าเป็นหลักฐานทางวรรณกรรมชิ้นหนึ่งอันน่าสนใจยิ่ง

“ศรีทนนไชยสมัยใหม่” มีลักษณะรูปเล่มแบบสมุดฝรั่งขนาดเท่าฝ่ามือ ความยาวทั้งหมดเพียง 48 หน้า มิได้บ่งบอกไว้ว่าตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อพุทธศักราชใด แต่ค่อนข้างเป็นไปได้สูงว่าน่าจะเป็นปีพุทธศักราช 2459 นั้นเพราะมีโฆษณาหนังสือ “นางเนรมิตร” ของนายสำราญ ซึ่งจัดพิมพ์ครั้งแรกเมื่อพุทธศักราช 2459 และมีอีกหน้ากระดาษหนึ่งปรากฏความว่า “ทั้งนี้ เพราะตำนานเรื่อง “สาวสองพันปี” ยังไม่เสร็จ” สำหรับเรื่อง “สาวสองพันปี” นั้นก็เป็นผลงานของครูเหลี่ยม เพียงแต่อาศัยนามแฝง “นกโนรี” จัดพิมพ์ครั้งแรกในปีพุทธศักราช 2459 เช่นกัน เกี่ยวกับราคาหนังสือนั้น ตามที่ระบุไว้คือราคาเล่มละ 15 สตางค์ ถือว่าไม่แพงเลย เพราะหนังสืออ่านเล่นหรือหนังสือบันเทิงคดีร่วมสมัยเดียวกันมีราคาอยู่ช่วงประมาณ 10 สตางค์ไปจนถึง 1 บาท อย่างไรก็ตามหนังสือนี้ขายประโลมโลกวัดเกาะราคาประมาณหนึ่งสลึงหรือในระหว่าง 25-50 สตางค์ ถัดจากใบรองปกหนังสือยังแสดงให้เห็นถึงเจตนาของการเขียนเพื่อความสะดวกถึงผู้หญิงคนหนึ่งคือ “น้องของต่วนเพื่อนผู้พูดน้อยที่สุด เปนบริสุทธิ์ไกลจากราคี แลไร้จากกิเลสโลกกษัตริย์ที่น้อยคุ่มใหญ่” ทั้งยัง “แลมีลักษณะยิ่ง แห่งความสวยงาม of Beauty, แห่งความสุทริ of Innocence แห่งธรรมชาติ of Nature แห่งธรรมรส of the Sublimes” เธอคนนั้น คือ เพื่อนฉวี เศรษฐบุตร” (นายสำราญ ข, ม.ป.ป., ไม่ปรากฏเลขหน้า)

หนังสือเล่มนี้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 6 บท เริ่มจากบท 1 ชื่อ “ศรีทนนไชยผู้ซ้าง” อันเป็นเรื่องที่ต้งอยู่ในความทรงจำของขุนวิจิตรมาตรา กล่าวคือศรีทนนไชยบอกว่าตนมีของวิเศษได้แก่ “เปิดขัน, ลิงไซ” ความทราบถึงพระภูมิ

จึงทรงเรียกตัวไปพบและขอดูของวิเศษนั้น ศรีทนนไชยทูลให้เสด็จไปที่บ้าน
ของเขาเอง โดยข้าราชการผู้ติดตามต้องจ่ายเงินค่าดูคนละหนึ่งบาทด้วย เย็น
วันถัดมา เมื่อพระภูมิและข้าราชการมาถึงบ้านศรีทนนไชย ก็พบกับกระโสม
ซึ่งภายในมีเปิดหนึ่งตัวและลิงหนึ่งตัว ข้าราชการเอ่ยมถาม ทำไมเปิดไม่ขัน
และลิงไม่ไซ้ ศรีทนนไชยตอบว่าเนื้ออย่างไรมีของอยู่ส้อย่าง “เปิด,ขัน,ลิง,ไซ้”
พระภูมิก็ริ้วมากเสด็จกลับทันที รุ่งเช้าอีกวันทรงให้ตำรวจจับตัวศรีทนนไชย
ไปปล่อยทิ้งในป่าข้างหนึ่งคืน ศรีทนนไชยขอตะเกียงใบหนึ่ง หนังสือเล่มหนึ่ง
ไม้ขีดไฟสักหนึ่ง ผ้าม้วนนอนผืนหนึ่ง หมอนใบหนึ่ง เสื้อท่อนหนึ่งติดตัวไปด้วย
บอกตำรวจว่าจะเอาหนังสือไปนอนอ่านเล่นในป่า พอถึงตอนกลางคืนได้ยินเสียง
ฝูงช้างกรูกันเข้ามา ศรีทนนไชยรีบไปอยู่เหนือลม พร้อมทั้งได้ใช้ข้าวของที่
เตรียมมาจุดไฟขึ้นเผากอไผ่จนเพลิงลุกท่วม เสียงไม้ไผ่แตกดังโป๊ะ โปะ ยิ่ง
ลมพัดมาก็ยิ่งทำให้ไฟลามไปทั่ว ไชลงช้างตกใจวิ่งหนีเตลิดเปิดเปิงไปหมด
จากนั้น ศรีทนนไชยก็นอนอ่านหนังสือจนหลับไป รุ่งเช้าตำรวจมาเจอถามว่า
ไม่มีไชลงช้างมารังควานเลยหรือ ศรีทนนไชยบอกเขาเป่ามนต์จนฝูงช้างหนี
ไปหมด ตำรวจจึงมาราบทูลพระภูมิ (นายสำราญ ข, ม.ป.ป., น. 1-6) สำหรับ
บท 1 นี้สะท้อนถึงลักษณะเด่นของนิทานเรื่องศรีธนญชัยซึ่งตัวละครใช้
ปฏิภาณทางด้านภาษาในการแก้ปัญหา เห็นได้จากอุบายเกี่ยวกับถ้อยคำ
“เปิด, ขัน, ลิง, ไซ้” นั่นเอง ข้อสังเกตน่าสนใจคือหนังสือที่ศรีทนนไชยนอน
อ่านเล่นในป่าข้างได้แก่ “เอ่งตึงห้า” อันเป็นนิทานกลอนดลกซึ่งพิมพ์ครั้งแรก
เมื่อพุทธศักราช 2435 ผู้แต่งซ่อนตัวภายใต้นามแฝงว่า “ดลกโวหาร” ช่วง
ปลายทศวรรษ 2450 “เอ่งตึงห้า” ยังได้รับความนิยมจากนักอ่าน การที่นาย
สำราญสอดแทรกเรื่องนี้เข้ามาในงานเขียนของตนจึงบันทึกบรรยากาศแห่งยุค
สมัยไว้ด้วย ทั้งยังเลือกหยิบยกมาใช้อย่างลงตัวกับเนื้อหาตอน “ศรีทนนไชย
สู้ช้าง” เพราะตัวละครเอกในเรื่อง “เอ่งตึงห้า” ก็เคยเผชิญหน้ากับช้างและ
สามารถล้มช้างได้สำเร็จเช่นกัน (ดูเพิ่มเติม ดลกโวหาร (เสม), 2511)

การหยิบยกบริบทตามความเป็นจริงของสังคมสยามมาสอดแทรกลงใน
ท้องเรื่องเริ่มปรากฏให้เห็นเด่นชัดในบท 2 ตอน “ศรีทนนไชยถูกขังห้องร้อน”

สืบเนื่องจากพระภูมิจีปรารภนาเสวยแกงเนื้อกวางสด ศรีทนนไชยทูลรับอาสาจะหาเนื้อดังกล่าวมาถวาย จากนั้นจึงโทรศัพท์ไปยังห้างชื่อว่า “ห้องเย็นนายเลิศ” แต่เนื้อกวางสดหมดแล้ว ศรีทนนไชยมิรู้จะทำอย่างไร จึงไปอุทยานหลวงจับกวางตัวเชื่องมาฆ่าแล้ว “พล่าแกงใส่ น้ำกะทิมันย่อง แลเอาลิ้นกวางนั้นทำเนื้อสะเต็ก, เอาตับกวางทำสะตุว์, เอาหัวใจผัดเปรี้ยวหวาน กับเอาเนื้อกวางแกงเผ็ดเขียวหวานแลกากหรี” เมื่อนำไปถวายพระภูมิ ก็ทรงโปรดปรานมาก ประทานรางวัลให้แก่ศรีทนนไชย พอวันรุ่งขึ้นทรงทราบข่าวว่ากวางในอุทยานถูกฆ่าเสียแล้วก็รับสั่งให้จับศรีทนนไชยไปขังในห้องร้อนบนตึกที่บหนึ่งคืน ศรีทนนไชยขออนุญาตให้บ่าวไพร่ขนชีเลื่อยส่งมาให้เขาในห้องร้อนด้วย พระภูมิทรงอนุญาต ก่อนคำศรีทนนไชยรีบไปยัง “โรงน้ำแข็งนายเลิศ” ขอให้จัดรถส่งน้ำแข็งมายังตึกที่บตลอดทั้งคืน ใช้น้ำแข็งไปจำนวนเท่าใดค่อยส่งบิลมาวันรุ่งขึ้น แล้วศรีทนนไชยก็ถูกจับตัวส่งเข้าไปในห้องร้อนโดยตำรวจลงกุญแจแน่นหนา ทั้งยังมียามคอยเฝ้าหน้าห้อง ครั้นเมื่อเขารู้สึกร้อนอย่างมาก จึงเอาไม้กระดานยาวสำหรับนั่งนอนพาดถึงช่องหน้าต่างห้องร้อนซึ่งโหวอยู่ บ่าวของศรีทนนไชยก็เอาน้ำแข็งที่ช้อนมาในชีเลื่อยและไม่เป็นที่สงสัยของคนเฝ้ายามเลย สิ้นลงมาตามไม้กระดานทีละก้อนตลอดเวลา ยิ่งร้อนก้นน้ำแข็งก็ค่อยๆ ละลายไหลนองออกมาทางช่องประตู คนเฝ้ายามนึกว่าคงเป็นเหงื่อของศรีทนนไชย ก็เลยนอนหลับไป วันรุ่งขึ้นตำรวจมาไขกุญแจ ถามคนเฝ้ายามว่าศรีทนนไชยเป็นอย่างไรบ้าง คนเฝ้ายามบอกเห็นเหงื่อไหลนองจนท่วมถนน ปานนี้ก็คงตายไปแล้ว พอตำรวจเปิดประตูเข้าไป กลับเห็นศรีทนนไชยนั่งสูบบุหรี่อยู่ เอ่ยถามว่าไม่ร้อนหรือ ศรีทนนไชยบอกว่าไม่ร้อนแต่กลับหนาวเสียอีก ในที่สุดศรีทนนไชยก็ถูกปล่อยตัว (นายสำราญ ข, ม.ป.ป., 7-13) จากเนื้อหาตอนนี้ นายสำราญหรือครูเหลี่ยมได้พาดพิงถึง “โรงน้ำแข็งนายเลิศ” อันเป็นโรงน้ำแข็งที่ตั้งขึ้นแห่งแรกของประเทศสยามเมื่อปีพุทธศักราช 2448 ณ ถนนเจริญกรุง เจ้าของคือนายเลิศ เศรษฐบุตร (ดูเพิ่มเติม โรม บุนนาค, 2554, น.10-11)

“ศรีทนนไชยชนะพระภูมิ และชนะไฟรี” เป็นชื่อตอนในบท 3 วันหนึ่ง

พระภูมิเสด็จลำน้เอนป่า ระหว่างขี่ม้ากลับพลับพลาแลเห็นศรีทนนไชยเดินเท้า
อยู่ก็ทรงเรียก เมื่อลงจากมาก็ทรงทำท่ายว่าตอนนี้พระองค์กำลังจูงม้าอยู่
หากศรีทนนไชยลงให้พระองค์กลับขึ้นไปขี่มาได้ จึงจะเชื่อว่าเป็นคนฉลาด
จริง และจะให้รางวัลคือม้าตัวนี้ ขณะนั้นลมพัดมาเสียงใบไม้ดังแกรกราก
ศรีทนนไชยเหลียวไปดูแล้วทำสีหน้าซีดเผือด ตัวสั่นปากสั่น แสดงอาการ
ตกใจแล้วรีบวิ่งหนีเต็มฝีเท้า พระภูมิเห็นดังนั้นก็ทรงวิตกว่าศรีทนนไชยอาจ
เห็นสัตว์ร้าย จึงทรงขึ้นควมม้าเร่งตามมาติดๆ แล้วถามศรีทนนไชยว่าวิ่งหนี
อะไรมา กลายเป็นว่าศรีทนนไชยลงพระภูมิสำเร็จและได้ม้าเป็นรางวัล ในวัน
ถัดมาซึ่งเป็นวัน “โฮลิดे” ข้าราชการและทหารไปเที่ยวเล่นเทศกาลตรุษ
เสียหมด แต่ยังมีเจ๊กขายไอศกรีมและมะพร้าวอ่อนแช่น้ำแข็ง พระภูมิประทับ
นอกกำแพงที่พระทวามองศรีทนนไชยกำลังควมม้าตัวเมื่อวานอยู่ ทันใดนั้น
นายเวรขี่ม้ามาทราบทูลว่ามีพวกโจรป่ายกมาปล้นบ้านคนและกำลังตรงมา
ที่วัง พระภูมิเอย่ถามศรีทนนไชยว่าจะป้องกันเมืองอย่างไร ศรีทนนไชยจึง
ขอยืมรถเข็นขายมะพร้าวของเจ๊กแล้วเอาเสื้อลำแพนสำหรับปูนอนของทหาร
ม้วนเข้าพ้อมเอาผ้าคาดพุงของตำรวจผูกมัดติดไว้กับรถเข็นเห็นเป็นปล่องยาว
ส่งเสียงร้องทวาดต่อพวกโจรป่าว่าอย่ายกำพร่พลเข้ามา มิฉะนั้นจะถูกยิง
ด้วยปืนใหญ่เยอรมัน โจรป่าฟังแล้วก็หนีเกรงอานุภาพปืนใหญ่จึงพากันแตก
หนีไป ศรีทนนไชยได้ทีเอามุงคลุมทั้งตัว เหลือช่องขาดตรงดวงตา ถือไม้ราว
มุงแทนอาวุธ และรับมะพร้าวอ่อนที่เจ๊กเพิ่งเฉาะให้ไปด้วย จากนั้นควมม้า
เข้าตะโกนไล่โจรป่าซึ่งพากันวิ่งหนีด้วยนึกว่าศรีทนนไชยเป็นปีศาจ พระภูมิ
ทรงพระสรวลอย่างชอบใจ รับสั่งว่าจะหาเมียให้ศรีทนนไชยแต่เจ้าตัวจะขอ
หาเอง ศรีทนนไชยตั้งใจจะหาเมียเป็นหญิงฝรั่ง โดยได้พบบุตรสาวชาวฝรั่ง
ที่ตึกมณณน จึงไปบอกกับแม่ของตนให้ไปสู่ขอ แม่ศรีทนนไชยจึงซื้อไข่ไก่
แล้วไปยังบ้านฝรั่งทั้งๆ ที่พูดภาษาฝรั่งไม่เป็น เมื่อไปถึงฝรั่งคิดว่าเป็น
ขอทานหรือขโมยและเอาเกือกขว้างปามา จนแม่ศรีทนนไชยตกบันได
ไข่แตกกระจัดกระจาย ฝรั่งไล่ตามมาจนสิ้นลั้ม เป็นอันว่าการสู่ขอคราวนี้ไม่
สำเร็จ แต่ข่าวเรื่องศรีทนนไชยจะวิวาห์กับฝรั่งแพร่กระจายไปแล้ว เจ้าแก้ว

คนหนึ่งมาทวงเงินค่าปลุกเรือนแต่ศรีทนนไชยไม่มีให้ เลยปรึกษาเถนญคว่า จะต้องรีบจัดงานวิวาห์เพื่อหาเงินมาใช้หนี้ ห้ายที่สุดก็มีการจัดงานเลี้ยงขึ้น มีผู้หลักผู้ใหญ่นำเงินมาลงขันรับไหว้จำนวนมาก แต่กลับไม่มีใครเห็นเจ้าสาว จวบจนเพื่อนศรีทนนไชยไปพาหม่อมขาวบราซิลเพ็งขึ้นจากเรือมาสมอ้าง โดยศรีทนนไชยก็แกล้งทำเป็นคุยยกไม้ยกมือกับหม่อมถ่วงเวลาจนแขกหรือ กลับไปหมดก็พากลับไปส่งขึ้นเรือ หลังจากนั้นศรีทนนไชยก็หายตัวไป ลือ กันว่าไปอันนี้มุนกลางทะเลกับหม่อม ที่จริงกลับไปซ่อนตัวอยู่วัดจันทรมโสสร คนเดียว หรือที่เรียกทับศัพท์ว่า “ลูนะติก อะซัยลัม” (ซึ่งก็คือ Lunatic asylum ซึ่งแปลว่า โรงพยาบาลบ้า) (นายสำราญ ข, ม.ป.ป., น. 14-24)

จากบท 3 ขยายความต่อไปในบท 4 เรื่อง “ศรีทนนไชยเป็นหมอดู” เล่า ถึงตอนที่ใครๆ คิดว่าศรีทนนไชยไปเที่ยวอันนี้มุนหลังการวิวาห์ แท้แล้วเขา แอบไปเที่ยวกรุงเก่า พอเถนญควทราบข่าวนี้จึงออกตามหาศรีทนนไชยไปทั่ว จนพบเจอกันในงานทำบุญ ณ วัดแห่งหนึ่ง เถนญควเอยปากขอเงินศรีทนนไชย เขานึกขึ้นได้ว่าเงินพกติดตัวหมดสิ้นแล้ว จึงออกอุบายแสร้งทำเป็นหมอดู พอตีมีสองสาวเดินผ่านมากำลังพูดถึงเคราะห์ดีเคราะห์ร้ายของตน เถนญคว จึงร้องชวนให้มาหาหมอดูตรงข้างเจดีย์ ซึ่งศรีทนนไชยนั่งขัดสมาธิเฝ้าถ่านไฟ เขียนแผ่นหินอยู่ สองสาวสนใจจะให้ช่วยทำนายเคราะห์ให้ ศรีทนนไชยขอ ค่าดูคนละหนึ่งบาท แต่สองสาวว่าจะให้คนละสองสลึง จากนั้น ศรีทนนไชย ทำที่เป็นเขียนแผ่นหินและเทอะไปหมด แล้วทายว่า “แม่นี่เปนนผู้หญิง” แล้ว ก็ไม่ทายอะไรต่ออีก สองสาวขัดใจจึงไปแจ้งตำรวจภูธรมาจับศรีทนนไชยแล้วส่ง ไปให้ตระลาการตัดสิน ศรีทนนไชยได้ขอทำนายตระลาการ โดยบอกว่าถ้า เขาทายแม่น ตระลาการต้องปล่อยตัว ถ้าไม่แม่นก็จะยอมติดคุก ตระลาการ พังแล้วตั้งใจว่าหากศรีทนนไชยทายอะไรมา ก็จะแกล้งตอบปฏิเสธว่าไม่จริง ศรีทนนไชยจึงทำนายว่าตระลาการเป็นผู้พิพากษตัดสินคดียุติธรรมเที่ยงตรง ในทุกคดี ตระลาการได้แต่นั่งอึ้งจะบอกปฏิเสธก็ไม่กล้า ห้ายที่สุดศรีทนนไชย ก็เดินออกมาจากสถานที่ตัดสินคดี (นายสำราญ ข, ม.ป.ป., น. 25-30)

โยงโยไปยังบท 5 เรื่อง “การพนันเอาเมือง” หลังจากศรีทนนไชยกลับจาก

กรุงเก่ามาถึงกรุงเทพไม่นาน เขาอ่านพบข่าวในหนังสือพิมพ์ว่าแขกชาวหมู่เกาะได้ทำพินัน ด้วยการนำนกมาประชันการพูดกัน หากนกฝ่ายชาวแขกพูดดีกว่าจะขอยึดหัวเมืองชายทะเลเมืองหนึ่ง แต่ถ้านกฝั่งเมืองพระภูมิพูดดีกว่าจะยกเมืองชายทะเลให้ กระทรวงต่างประเทศได้ปรึกษากันแล้วคิดไม่ตกว่าควรรับพินันหรือไม่ ศรีทนนไชยจึงรับอาสาจะเอานกของตนไปแข่งขัน นกของแขกชาวหมู่เกาะนั้นเป็นนกกระตัวตัวใหญ่ ฉลาด พูดเก่งและร้องเพลงได้ ส่วนนกของศรีทนนไชยเป็นนกคีรีบูนตัวเล็ก แต่เสียงไว้ในกรงใหญ่ ได้พินกรงมีเครื่องจักรติดตั้งไว้พร้อม ศรีทนนไชยแจ้งไปทางฝ่ายชาวแขกว่า ขอให้มีการประชันในเวลากลางคืน แต่แขกไม่ยอม ศรีทนนไชยจึงยืนยันว่า ถ้านกของฝ่ายแขกฉลาดจริง ต้องพูดได้ในตอนกลางคืนด้วย ชาวแขกจึงยินยอม เมื่อถึงเวลาประชัน ฝ่ายแขกชาวหมู่เกาะเริ่มให้นกพูดก่อน โดยนกสวดมนต์เป็นภาษาสิงหลและพูดเป็นภาษาอังกฤษหลากหลายคำ ร้องเพลงฝรั่ง รวมถึงพูดภาษาไทยด้วย จนเป็นที่ชื่นชอบของผู้ฟังทั้งหลาย ครั้นพอถึงตอนทีนกของฝ่ายศรีทนนไชยพูดบ้างก็เจื้อยแจ้วเปลี่ยนเสียงได้ถึงเจ็ดเสียง จากนั้นก็พูดได้หลายภาษา รวมถึงยังเทศน์มหาพล เทศน์ชูชก และร้องเพลงได้สารพัด ในที่สุดนกของฝ่ายแขกชาวหมู่เกาะก็แพ้ไป ศรีทนนไชยได้รางวัลจำนวนมาก ทั้งนี้เป็นเพราะนกกระตัวเป็นนกจริง ๆ ส่วนนกคีรีบูนของศรีทนนไชยเป็นนกหุ่น มีเสียงซ่อนอยู่ ต่อมากระทรวงต่างประเทศก็ได้รับโทรเลขจากญี่ปุ่นอีกว่าจะส่งนักมวยปล้ำยิวิตสุมาสู้กับไทยตัวต่อตัว เมื่อสู้ความแล้วทราบว่ นักมวยดังกล่าวตัวใหญ่มาก ชาวไทยคงไม่มีใครสู้ได้ แต่ศรีทนนไชยกลับอาสาสู้กับนักมวยปล้ำญี่ปุ่น โดยบอกให้จัดที่พักสำหรับนักมวยญี่ปุ่นตรงตึกข้างถนนใกล้ห้างตัดเสื้อ จากนั้นศรีทนนไชยออกอุบายให้คนทางผ้าขนาดมหีมาแบกผ่านหน้าต่างห้องของนักมวยปล้ำญี่ปุ่น ซึ่งเมื่อมองลงมาเห็นก็ถามล่ำว่าผ้าใหญ่ปานนั้นจะเอาไปทำอะไร ได้ความว่าจะเอาไปตัดชุดเสื้อผ้าให้นักมวยชาวสยามสวมใส่ ต่อมาก็เห็นรองเท้าโตเท่ากระจาด เข็มขัดยาวอย่างสายพานเครื่องจักร นักมวยปล้ำญี่ปุ่นตกใจมาก นึกว่านักมวยสยามต้องขนาดตัวเท่ายักษ์แน่ ๆ เลยพากันลงเรือหนีกลับไปหมด นับว่าศรีทนนไชย

หลอกนักมวยญี่ปุ่นได้สำเร็จ (นายสำราญ ข, ม.ป.ป., น. 31-39)

บทสุดท้ายคือบท 6 “ศรีทนนไชยตายแดงโม” เกี่ยวข้องกับการที่นายพานิชใหญ่ชาวจีนล่องสำเภายนต์มาทอดสมอในแม่น้ำเจ้าพระยา แจ่งกับเจ็สัวสงว่าจะมาพบนันกับคนไทยให้ตายจำนวนเพชรทั้งหมดในผลแดงโม เจ็สัวสงได้บอกกับกระทรวงต่างประเทศ เจ้าคุณกระทรวงดังกล่าวมีรู้จะทำเช่นไร บังเอิญเถนฉูดเล่าถึงความแม่นยำในการทำนายของศรีทนนไชยให้ฟัง เจ้าคุณจึงเรียกตัวไปพบ ศรีทนนไชยรับอาสาโดยบอกว่าในผลแดงโมให้ฝังก้อนหินแทนเพชรและไปจัดการพนันขึ้นในโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ทางฝ่ายนายพานิชชาวจีนก็จัดแจงผ่าแดงโมแล้วฝังก้อนหินไว้ ปิดช่องโหว่บนผลไม้มิให้เห็นรอย ส่วนศรีทนนไชยไปตระเตรียมกับหมอ ณ โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ติดตั้งไฟฉายตรงประตูทางเข้าห้องและวางฉากญี่ปุ่นบังผนังห้องด้านหลังระหว่างกลางห้องมีโต๊ะสำหรับวางพานใส่แดงโมลูกต่างๆ ที่จะใช้ในการพนันนั้นทำให้อุณหภูมิไฟแล้วจะเห็นเงาผลแดงโมขึ้นบนฉากญี่ปุ่น ครั้นเมื่อถึงวันนัดยามราตรี เจ็สัวสงก็นำนายพานิชและชาวจีนทั้งหลายมาชุมนุมกันที่โรงพยาบาลอย่างพร้อมเพรียง พนักงานผู้แทนกระทรวงต่างประเทศก็มาด้วย มีการตกลงกันจะ “แทงแดงโม” กระดานละหนึ่งหมื่นบาท นายพานิชชาวจีนส่งผลแดงโมที่เตรียมมาให้ทางพยาบาลเอาไปวางบนพาน ถ้ามั่วข้างในมีก้อนหินอยู่ทั้งหมดเท่าไร ศรีทนนไชยนั่งดูเงาแล้วทายว่ามีก้อนหินทั้งหมดสี่ก้อน เมื่อผ่าแดงโมออกมาก็ปรากฏว่าทายถูกแม่นยำ นายพานิชจีนต้องเสียเงินหนึ่งหมื่นบาท ท้ายสุดศรีทนนไชยสามารถทายได้ถูกต้องนับสิบๆ ครั้ง นายพานิชจีนเป็นหนี้ไทยหลายแสนจนต้องยกสำเภายนต์ให้ แต่ท่านข้าหลวงและศรีทนนไชยรับไว้เพียงสินค้า กลับคืนสำเภายนต์ไป แท้แล้ว ไฟฉายที่ศรีทนนไชยให้หมอดัดตั้งไว้ก็คือ “แสงทิพย์” หรือ “เอ็กซ์ เรย์” (X Rays) หรือ “รันทันเรย์” ซึ่งใช้เป็นเครื่องมือตรวจหาแร่ว่าถูกป็นฝังอยู่บริเวณใดของร่างกาย ศรีทนนไชยยังอดตัวอีกว่าตนใช้เพียงจะทายก้อนหินในผลแดงโมได้ หากยังสามารถสั่งได้ด้วยว่าจะให้มีก้อนหินกี่ลูกในแดงโม นายพานิชจีนฟังดังนั้นจึงกล่าวกับศรีทนนไชยว่า หากท่าน “จีจิงช่วย” (ซึ่งก็คือศรีทนนไชย)

ทำได้จริง ๆ ก็จะขอโอกาสแก้ตัวอีกหน ถัดมาวันรุ่งขึ้น มีการนัดกันที่ศาลากลาง เมื่อวางผลแดงโมซึ่งนายพานิชเตรียมมา ศรีทนนไชยก็ทำที่เป็นเสมณต์ แล้วบอกว่าในผลแดงโมนั้นมีก้อนหินเพียงก้อนเดียว ฝ่าดุกีพบก้อนเดียว จริง ๆ นายพานิชชาวฉินงู่งเพราะได้ฝังก้อนหินมาสีก่อนแท้ ๆ แต่ทำไม กลับเหลือเพียงก้อนเดียว ศรีทนนไชยกระทำแบบนี้กับแดงโมถึงสิบผล ทั้งยัง บอกอีกว่า ต่อไปจะเสกให้ไม่มีก้อนหินสักก้อนเลยในผลโมนั้น นายพานิชจึง จีบผลที่เขาฝังก้อนหินไว้ 20 ลูกมาวาง ฝ่าออกมาแล้วก้อนหินก็หายไป หมดเลย จากนั้นก็เสกให้ก้อนหินกลับมาอยู่ในผลแดงโมได้อีก เป็นที่ตกตะลึง ของนายพานิชชาวฉินยิ่งนัก จึงยกสำเภายนต์ให้ไทยหมดเลย ผลประโยชน์ จากสินค้าต่าง ๆ ท่านข้าหลวงก็แจกจ่ายให้กับโรงพยาบาลต่าง ๆ ที่จริง บ่าวของ ศรีทนนไชยได้แอบเปลี่ยนผลแดงโมของนายพานิชชาวฉินกับผลแดงโมซึ่ง พวกเขาเตรียมมาเองด้วยกระดานหก ทำให้สามารถฝังลูกหินตามศรีทนนไชย เสกได้ทุกผล (นายสำราญ ข, ม.ป.ป., น. 40-48) การกล่าวถึงรังสีเอกซ์เรย์ (X-ray) ในบทสุดท้ายนี้มีความน่าสนใจยิ่ง ย้อนไปในปีคริสต์ศักราช 1895 (ตรงกับพุทธศักราช 2438) วิลเฮล์ม คอนราด เรินต์เกน (Wilhelm Conrad Röntgen) หรือชาวเยอรมันได้ค้นพบรังสีดังกล่าวจนทำให้เป็นหนึ่งในผู้ได้รับ รางวัลโนเบลครั้งแรกของโลก การเข้ามาสู่สังคมสยามในฐานะวิทยาการทางแพทย์ ย่อมเป็นเรื่องน่าตื่นเต้นมิใช่น้อย

จากเนื้อหาทั้งหมด ชัดเจนว่าความสำคัญเชิงขบขันคือสิ่งที่ผู้อ่านย่อมจะ ได้รับจากหนังสือเล่มนี้ สมกับผู้แต่งซึ่งใช้นามแฝงว่า “นายสำราญ” ครูเหลียม มีวิธีการนำเสนอชวนติดตามและน่าสนใจ ทั้งในแง่ของการบรรยายและการสร้าง บทสนทนาล้วนเต็มเปี่ยมอารมณ์ขัน จุดโดดเด่นของ “ศรีทนนไชยสมัยใหม่” เห็นจะไม่พ้น “ความสมัยใหม่” อันพ้องพานกับชื่อเรื่องอย่างลงตัว ควรกล่าว ด้วยว่าลักษณะของนิทานตลกเรื่องศรีทนนไชยช่วยสำนวนร้อยแก้วส่วนใหญ่มักจะ สอดแทรกสภาพแวดล้อมทางสังคมในช่วงที่สำนวนนั้นถูกเขียนขึ้นมาด้วยเสมอ อย่างกรณีเรื่อง “ศรีทนนไชยกับน้อง” ของวิสันต์ บัณฑิตวงศ์ซึ่งจัดพิมพ์หลัง ปีพุทธศักราช 2500 ได้ให้ตัวละครน้องของศรีทนนไชยสมัครเป็นทหารไปรบที่

เวียดนามด้วย (อ้างถึงใน กัญญรัตน์ เวชชศาสตร์, 2541, น. 69) ซึ่งคล้องจองกับความเป็นไปในสังคมไทยเวลานั้น หากสำหรับ“ศรีทนนไชย”ของนายสำราญ อันน่าจะเป็นร้อยแก้วสำนวนแรกๆ แล้วได้สะท้อนถึงบรรยากาศสังคมสยามท่ามกลางภาวะความเป็นสมัยใหม่กำลังไหลหลั่งพรั่งพู่เข้ามาในช่วงทศวรรษ 2450 ผู้แต่งฉวยใช้เหตุการณ์ สถานที่และบุคคลมีตัวตนอยู่จริงมาโลดแล่นในท้องเรื่อง โดยผสมผสานเข้ากับเนื้อหาแบบเดิมที่ส่งทอดมาจากสำนวนร้อยกรอง ด้วยความแปลกแหวกแนวทำนองนี้จึงทำให้เป็นที่เกรียวกราวต่อนักอ่านยุคสมัยนั้น ในส่วนของการแก้ปัญหาของตัวละครเอก นายสำราญหรือครูเหลี่ยมได้ใช้ “เหลี่ยมคุ” ตามแบบ “อุปทูเค็ด” (up-to-date) เป็นเครื่องมือสำคัญในการเอาตัวรอดจากปมขัดแย้งต่างๆ ดังในบท 2 ที่ศรีทนนไชยอาศัยน้ำแข็งและโรงน้ำแข็งซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งความสมัยใหม่เพื่อช่วยเหลือนเองให้รอดพ้นอันตรายจากห้องร้อน หรือในบท 3 พาดพิงถึงความทันสมัยทางอารยวัตถุยุโรปกรณีอย่างปืนใหญ่เยอรมัน ถัดไปในบท 5 เกี่ยวกับการใช้ “มอเตอร์” และ “หีบเสียง” และท้ายสุดในบท 6 การฉายรังสีเอ็กซเรย์ (X-ray) ก็คือเครื่องมือจากวิทยาการสมัยใหม่ที่ทำให้ศรีทนนไชยแก้ไขปัญหาลุล่วง เป็นต้น ไซ่เพียงเท่านั้น ในแต่ละบทยังแสดงให้เห็นอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตกซึ่งนับเป็นความสมัยใหม่หลากหลายรูปแบบ ทั้งส่วนของอาหารเช่น การเอาเนื้อกวางมาทำสะเต็กหรือสเตอ์ (บท 2) ความสัมพันธ์กับชาวต่างชาติทั้งแขก จีน ญี่ปุ่น และพวกฝรั่งตะวันตก (บท 3, บท 5 และบท 6) ความสำคัญของกระทรวงต่างประเทศและการใช้ถ้อยคำสนทนาภาษาต่างประเทศหลากหลาย (บท 5 และ บท 6) เหล่านี้ล้วนแสดงถึงภูมิรู้และรสนิยมแบบสมัยใหม่ของผู้เขียนซึ่งนอกจากจะเคยเป็นนักเรียนอังกฤษแล้ว ยังดูเหมือนว่าจะเล็งเห็นประโยชน์จากการฉวยใช้ความเป็นตะวันตกเพื่อหาทางออกให้กับปัญหาคลุ้มเครือหลายประการของสังคมสยามด้วย นำไปสู่ประเด็นที่น่าสนใจคือ นายสำราญหรือครูเหลี่ยมอาจมิได้เพียงอาศัยตัวละครศรีทนนไชยในแง่ของการนำเสนอร้อยแก้วแนวขบขันเท่านั้น หากกลับกลายเป็น “ร่างทรง” ของตัวนายสำราญเองที่จะส่งเสียงว่าท่ามกลางภาวะสมัยใหม่กำลังหลั่งไหล

เข้ามา ชาวสยามจำเป็นอย่างยิ่งจะต้องเรียนรู้และปรับตัว รวมถึงสามารถ
 ผนวกรวมความสมัยใหม่นั้นมาในชีวิตประจำวันอย่างมีประสิทธิภาพ ตัวละคร
 เอกในเรื่องจึงชนะทุกปัญหาได้ด้วยเครื่องมือแบบสมัยใหม่นั้นเอง

กล่าวโดยสรุป “ศรีทนนไชยสมัยใหม่” นับเป็นหลักฐานทางวรรณกรรมไทย
 ชิ้นสำคัญมากอย่างปฏิเสธมิได้ และหาใช่เพียงเรื่องอ่านเล่นม่วนเน้นเรียก
 เสียงหัวเราะจากนักอ่านเท่านั้น หากยังเป็นเครื่องบันทึกภาวะความเป็นสมัยใหม่
 ในสังคมสยามช่วงปลายทศวรรษ 2459 ซึ่งก็คือเมื่อ 101 ปีที่แล้วมา มีหน้าซ้ำ
 เนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ควรค่าแก่การศึกษาพิเคราะห์พิจารณาทั้งด้วยวิธี
 การทางวรรณกรรมและการอธิบายเชิงประวัติศาสตร์ แนวคิดและน้ำเสียง
 ของนายสำราญหรือครูเหลี่ยมในท้องเรื่องฟังแล้วมีความ “อุปกุเตต” แม้กระทั่ง
 จวบจนทุกวันนี้ ขณะที่ “เหลี่ยมคุ” แพรพราวของตัวละครก็ชวนให้ใคร่ครวญ
 ขบคิดได้อีกหลากหลายประเด็น น่าดีใจยิ่งนักที่หนังสือเล่มนี้ได้ถูกค้นพบ
 โดยบังเอิญอีกครั้ง สำหรับการปริทัศน์หนังสือในคราวนี้แรงปรารถนาสำคัญ
 ย่อมไม่พ้นเจตนาแนะนำหนังสือเก่าอีกเล่มหนึ่งซึ่งมีควรสูญหายไปพอสังเขป
 ส่วนผลพลอยได้อันคาดหวังลึกๆ นั้นคงได้แก่การที่ “ศรีทนนไชยสมัยใหม่”
 อาจถูกนำกลับมาพิมพ์ใหม่ อ่านใหม่ และมีชีวิตชีวาในโลกสมัยใหม่แห่ง
 ปัจจุบันอีกครั้งหลังจากเคย “สมัยใหม่” มาแล้วเมื่อหนึ่งศตวรรษก่อน

เอกสารอ้างอิง

- กัญญรัตน์ เวชชศาสตร์. (2541). **ศรีธนญชัยในอุษาคเนย์**. บรรณาธิการ
 ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, กาญจน์ ละอองศรี. กรุงเทพฯ : สำนักงาน
 กองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ไกล่รุ่ง อามระดิษ. (2533). **ร้อยแก้วแนวขบขันของไทยตั้งแต่สมัยรัชกาล
 ที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขา
 ภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เจือ สตะเวทิน. (2521). **ประวัตินวนิยายไทย**. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ.
- ตลกโวหาร (เสม). (2511). **เอ็งตั้งหัว**. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: เขษม

บรรณกิจ.

ถลกวิทยา. (ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2443)). 1(พฤศจิกายน).

นกโนรี. (2459). **สาวสองพันปี**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ เดลิเมล์.

นายสำราญ ก (2459). **นางนระมิตร**. ม.ป.ท. : ม.ป.พ.

นายสำราญ ข (ม.ป.ป.). **ศรีทนนไชยสมัยใหม่**. ม.ป.ท. : ม.ป.พ.

โรม บุนนาค. (2554). **๑๐๐ แรกมีในสยาม**. กรุงเทพฯ: สยามบันทึก.

ลัทธิวิทยา. (ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2443)). 1(1) (กรกฎาคม).

วิจิตพงศ์ ณ ป้อมเพชร์. (2544). **“หมายเหตุ” ใน ความไม่พยายาม**.

กรุงเทพฯ: ดับเบิลนายน.

วิลาศปริวรรตานุสรณ์. ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพหลวงวิลาศปริวรรต

(ครูเหลี่ยม วินทุ พราหมณกุล) ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม วัน

จันทร์ที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2509. กรุงเทพฯ: อักษรสัมพันธ์.

ศิริพร ศรีวรรณ. (2542). **การศึกษาเปรียบเทียบทิลล์ ออยเลนเซปีเกล**

กับศรีธัญชัยในฐานะนิทานมุขตลก. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์

มหาบัณฑิต สาขาวรรณคดีเปรียบเทียบ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศิลป์ พีระศรี. (2536). **“บุฟฟามัลโก” ใน พรุ่งนี้ก็สายเสียแล้ว : รวม**

เรื่องสั้น 50 ปีชาวศิลปากร. สกูล บุญยทัต บรรณาธิการ.

กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สำราญวิทยา. (ร.ศ.125 (2449)).